

Polisens handläggning av en begäran om handräckning enligt lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård samt uttalanden om polisens möjligheter att överlämna uppdrag till Kriminalvårdens Transporttjänst

---

Bakgrund

I en anmälan till JO (dnr 1338-1998) riktade AA kritik mot olika instanser beträffande vården av hans son BB, född 1981, som har en psykisk utvecklingsstörning och flera neuropsykiatriska diagnoser. AA kritiserade bl.a. en läkare vid Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Lund för att denne begärt polishandräckning för att transportera BB från Länssjukhuset i Kalmar, där BB hade tagits in för vård, till kliniken i Lund. Med anledning av innehållet i de handlingar som inhämtades i ärende dnr 1338-1998 beslutade chefsJO Eklundh att i ett initiativ-ärende ta upp Polismyndighetens i Kalmar län agerande till utredning. AA:s anmälan utreddes av JO Kerstin André som meddelade beslut i ärendet den 20 september 1999.

Utredning

Från Polismyndigheten i Kalmar län inforrades och granskades begäran om handräckning, transportbeställning och protokoll den 7 september 1997 i ärende ---.

Polismyndigheten anmodades att inkomma med upplysningar och yttrande om dels de överväganden som gjordes i samband med att begäran om handräckning (transport av BB från sjukhuset i Kalmar till sjukhuset i Lund) bifölls, dels grunden för att uppdraget att transportera BB till Lund överlämnades till Kriminalvårdens Transporttjänst. Polismyndigheten (länspolismästaren CC) kom in med ett yttrande till vilket hade fogats redogörelser från polisinspektörerna DD och EE samt från polissekreteraren FF.

I ett beslut den 24 januari 2000 anförde chefsJO Eklundh följande.

Bedömning

Beslutet att bifalla begäran om handräckning

I 47 § lagen (1991:1128) om psykiatrisk tvångsvård (LPT) finns bestämmelser om skyldighet för polismyndigheten att lämna biträde i olika situationer. Enligt andra

stycket 4 skall polismyndigheten lämna biträde på begäran av chefsöverläkaren för att återföra en patient som har lämnat vårdinrättningen utan tillstånd eller för att återföra en patient till vårdinrättningen om denne inte har återvänt dit sedan tiden för tillstånd att vistas utanför inrättningens område har gått ut eller tillståndet har återkallats.

Genom utredningen i ärendet har bl.a. följande framkommit. Begäran om handräckning jämlikt 47 § andra stycket 4 LPT kom in till Polismyndigheten i Kalmar län lördagen den 6 september 1997 kl. 13.13. Handräckningen avsåg återförande av BB från hans hem till Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Lund. Som grund för framställningen angavs att patienten inte hade återvänt till vårdinrättningen sedan tiden för tillstånd att vistas utanför inrättningens område hade gått ut eller tillstånd återkallats. Vaktavande befälet DD kontaktade med anledning av begäran beredskapshavande polischefen FF som beslutade att transporten skulle ske genom Kriminalvårdens Transporttjänst. Vaktavande befälet EE, som påbörjade sin tjänstgöring kl. 15.00, beslutade sedan att bifalla handräckningsbegäran. EE har uppgett att det i samband med att han undersökte hur transporten skulle ordnas kom fram att

BB:s far skulle köra BB till avd. 60 på Länssjukhuset i Kalmar, vuxenpsykiatriska kliniken, och att BB skulle vara där i avvaktan på vidare transport. När transporten beställdes hos Kriminalvårdens Transporttjänst upplystes om att någon transportresurs inte fanns tillgänglig förrän på morgonen den 7 september 1997.

Jag har inte någon anledning att ifrågasätta polismyndighetens beslut att bifalla den begäran om handräckning som avsåg återförande av BB från hans hem till kliniken i Lund. I förarbetena har visserligen i fråga om tillämpningen av handräckningsinstitutet anförts att det är önskvärt att man så långt som möjligt använder sig av personal inom den psykiatriska vården eller socialtjänsten för att övertyga patienten om att han frivilligt skall följa med till vårdinrättningen (prop. 1990/91:58 s. 287). Om den sökande myndigheten har befogenhet att begära hjälp av polisen och polisen också har befogenhet att utföra den begärda åtgärden är polismyndigheten emellertid i princip skyldig att lämna handräckning. Det bör inte ankomma på en polismyndighet att pröva om en annan myndighet har behov av polishandräckning eller inte (se prop. 1996/97:175 s. 75). Polismyndigheten skall således inte pröva lämpligheten av en framställan om handräckning utan har endast att kontrollera att framställningen avser ett sådant förfarande som den är skyldig att biträda med samt att den som har begärt handräckningen är behörig att göra det.

Polismyndigheten har däremot inte någon skyldighet att ombesörja transporter mellan olika sjukvårdsinrättningar av patienter som är intagna för tvångsvård (se SOU 1998:32 s. 214). Enligt 6 § hälso- och sjukvårdslagen (1982:763) svarar landstinget för att det inom landstinget finns en fungerande organisation för att till och från sjukhus eller läkare transportera personer vilkas tillstånd kräver att transporten utförs med transportmedel som är särskilt inrättade för ändamålet. Denna skyldighet omfattar även transporter av patienter som är intagna med stöd av LPT.

Av utredningen framgår att BB bereddes vård på vuxenpsykiatriska kliniken i Kalmar från den 6 september till morgonen den 7 september 1997 då transporten till kliniken i Lund ägde rum. Vid den tidpunkt då handräckningen kom till stånd var BB således redan intagen för sjukhusvård, låt vara vid en annan sjukvårdsinrättning än den till vilken transporten skulle ske.

JO Kerstin André har i sitt beslut i ärendet behandlat frågan vilket stöd som bestämmelsen i 47 § LPT ger för att tillämpa handräckningsinstitutet när det, som i förevarande fall, är fråga om transport av en patient från en vårdinrättning till en annan. I beslutet sägs i denna del att vad som talar för att en tillämpning av handräckningsinstitutet inte är uteslutet i en situation som den aktuella är att patienten ännu inte var återförd till den institution där vården avsetts bedrivas, dvs. kliniken i Lund, och att intagningen vid kliniken i Kalmar därför får ses som en tillfällig åtgärd. Det uttalas avslutningsvis att rättsläget i frågan synes något oklart men att det mesta talar för att det i detta fall inte förelegat några formella hinder mot att låta handräckningsbegäran kvarstå.

Det framgår inte klart av utredningen i vilket skede polismyndigheten fick kännedom om att BB skulle beredas vård på kliniken i Kalmar. EE har uppgett att han fick veta detta efter det att han bifallit begäran om handräckning. Det hade enligt min mening varit naturligt att polismyndigheten i detta läge hade tagit kontakt med den begärande läkaren för att få veta om denne avsåg att återkalla sin begäran. Med hänsyn till vad som nyss sagts om rättsläget i frågan samt till att det inte ankommer på polismyndigheten att pröva det lämpliga i en begäran om handräckning anser jag mig emellertid inte ha grund för att kritisera myndigheten med anledning av att någon sådan kontakt inte togs.

Överlämnandet av uppdraget till Kriminalvårdens Transporttjänst

Kriminalvårdens Transporttjänst skall under Kriminalvårdsstyrelsen planera och utföra utrikestransporter och längre inrikestransporter (9 d § förordningen [1990:1018] med instruktion för Kriminalvårdsverket). Närmare bestämmelser om Transporttjänstens verksamhet finns i Kriminalvårdsverkets föreskrifter och allmänna råd om transportverksamhet m.m. (KVVFS 1995:1; ändrade genom KVVFS 1998:2). I avsnitt 2.1.1 (2 §) om Kriminalvårdens Transporttjänst föreskrivs bl.a. att Transporttjänsten skall på uppdrag planera och utföra inrikes transporter som ankommer på kriminalvården när en polismyndighet har beslutat om handräckning. I avsnitt 2.1.3 (13 §) föreskrivs att uppehåll med transporterade som omhändertagits bl.a. enligt LPT endast får göras i häkten och polisarrester.

Enligt 2 kap. 8 § regeringsformen (RF) är varje medborgare gentemot det allmänna skyddad mot frihetsberövande. Av 2 kap. 12 § RF framgår att en begränsning av detta skydd får göras endast genom lag. Ett beslut att någon skall bli föremål för psykiatrisk tvångsvård innebär att denne med stöd av lag blir föremål för ett sådant frihetsberövande som åsyftas i 2 kap. 8 § RF. Det ligger i sakens natur att den personal som är ansvarig för vården måste ha rätt att utöva tvång och i vissa fall våld för att hindra den intagne från att avvika. Stödet för att utöva sådant tvång

finns i LPT, och stödet för att i vissa fall tillgripa våld finns i regeln om s.k. laga befogenhet i 24 kap. 2 § brottsbalken (se Holmqvist m.fl., Brottsbalken, s. 24:23).

Bestämmelsen i 47 § andra stycket LPT reglerar polismyndighetens skyldighet att i vissa fall lämna biträde. Genom denna bestämmelse ges polisen samma möjligheter som vårdpersonalen att utöva tvång mot den intagne. Också i dessa fall grundas befogenhet att utöva våld på bestämmelsen i 24 kap. 2 § brottsbalken. I fråga om polismäns rätt att använda våld finns vidare regler i 10 § polislagen (1984:387).

Av vad som har sagts i det föregående om innebörden av regleringen i 2 kap. 8 och 12 §§ RF följer att en förutsättning för att en befattningshavare inom kriminalvården skall ha samma befogenheter som en polisman att använda tvång och våld mot någon som är föremål för polishandräckning enligt LPT är att också hans befogenheter i detta hänseende följer av lag. Bestämmelsen i 47 § andra stycket LPT öppnar emellertid enligt sin ordalydelse inte möjlighet för någon annan myndighet än polismyndigheten att lämna det biträde som anges där. Det finns inte heller någon annanstans lagregler som uttryckligen ger kriminalvården sådana befogenheter som åsyftas i denna bestämmelse.

Befogenheter av nu angivet slag för befattningshavare vid Kriminalvårdens Transporttjänst synes emellertid hittills ha betraktats som underförstådda i de olika reglerna om polishandräckning. Det är uppenbarligen ett sådant synsätt som ligger till grund för de nyss nämnda av Kriminalvårdsstyrelsen beslutade föreskrifterna. Jag kan i detta hänseende vidare hänvisa till JO 1988/89 s. 194, där JO inte ifrågasatte den rättsliga grunden för polisens åtgärd att överlämna ett handräckningsuppdrag enligt lagen (1966:293) om beredande av slutna psykiatrisk vård i vissa fall till Transporttjänsten. JO ifrågasatte däremot om transport av sjuka människor över huvud taget hörde hemma inom den rådande ordningen med transporter genom kriminalvårdens transportorganisation.

Synsättet, att rätt att överlämna ett handräckningsuppdrag till Kriminalvårdens Transporttjänst underförstått kan följa av en bestämmelse om rätt för en myndighet utanför Kriminalvårdsverket att använda tvång mot en enskild, avspeglas också i förarbetena till bestämmelserna i 6 kap. 17 § utlänningslagen (1989:529) om Invandrarverkets rätt att begära biträde av polismyndigheten bl.a. med att transportera en utlänning som hålls i förvar. Det uttalas där (prop. 1996/97:147 s. 40) bl.a. följande: "I första hand bör Invandrarverket anlita kriminalvårdens transporttjänst eller använda egen personal för att transportera en utlänning som hålls i förvar. Det kan dock i vissa fall vara befogat att polismyndigheten lämnar biträde vid en transport." Det finns mot denna bakgrund inte någon anledning att rikta kritik mot Polismyndigheten i Kalmar län med anledning av att den överlämnade verkställigheten av handräckningsbeslutet till Kriminalvårdens Transporttjänst.

Det kan däremot ifrågasättas om det här redovisade synsättet står i god överensstämmelse med legalitetsprincipen. Denna innebär bl.a. att befogenhet för en viss myndighet att ingripa i en enskilds personliga förhållanden klart skall framgå av lag eller annan författning enligt vad som närmare föreskrivs i 8 kap. RF (se bl.a. 3 §). När ett sådant ingrepp, som i detta fall, innebär en begränsning av någon av

de i 2 kap. RF fastlagda fri- och rättigheterna, måste det som tidigare nämnts göras genom lag. Jag vill i detta sammanhang vidare erinra om Högsta domstolens uttalande i NJA 1996 s. 577, att den omständigheten att en lagregel innebär ett undantag från en grundlagsskyddad rättighet ger en särskild anledning till restriktivitet vid tolkningen av bestämmelsen. Ett ingrepp i en sådan rättighet kan således aldrig grundas på en analogisk eller extensiv tolkning av en lagregel.

Det kan enligt min mening inte uteslutas att en domstol skulle komma att finna att befogenhet för kriminalvårdspersonal att utöva tvång och våld i en handräcknings-situation av det slag som avses i 47 § andra stycket LPT saknar det stöd i lag som krävs enligt reglerna i 2 kap. 12 § RF.

Jag anser av nu anförda skäl att, i klarläggande syfte, frågan om rätt för en polismyndighet att till Kriminalvårdens Transporttjänst överlämna verkställigheten av ett handräckningsbeslut avseende transport av en frihetsberövad person bör bli föremål för särskild reglering i lag.

En sådan lagreglering kan utformas på olika sätt. Den i lagtekniskt hänseende enklaste lösningen är att man i polislagen tar in en bestämmelse som upplyser om att det i annan lag finns särskilda regler om skyldighet för polisen att biträda med handräckning och som i anslutning därtill föreskriver att polismyndigheten, när det är fråga om transport av en frihetsberövad person, får överlämna verkställigheten av ett handräckningsbeslut till kriminalvården.

En annan lagteknisk metod är att man i varje särskild handräckningsbestämmelse tar in en föreskrift om rätt för polismyndigheten att överlämna verkställigheten till kriminalvården. Denna metod har den förtjänsten att riksdagen får möjlighet att på varje särskilt område ta ställning till om en sådan överlämnandemöjlighet skall finnas eller ej. Som nyss har nämnts var JO i beslutet 1988/99 s. 194 mycket kritisk mot en ordning som innebär att sjuka personer över huvud taget transporteras av kriminalvården, och JO Jan Pennlöv har intagit samma ståndpunkt i sitt remissyttrande den 21 april 1992 över Riksrevisionsverkets rapport (Fu 1991:10) Kriminalvårdens transportverksamhet.

Om man väljer en lösning av det senast nämnda slaget faller det sig naturligt att i fråga om varje särskilt regelkomplex också ta ställning till om det skall vara möjligt att under ett uppehåll i transporten ta den person som är föremål för handräckningen i förvar i polisarrest eller hos en kriminalvårdsmyndighet (jfr prop. 1996/97:175 s. 34 f.).

Jag avser av nu anförda skäl att hos regeringen med stöd av 4 § lagen (1986:765) med instruktion för Riksdagens ombudsmän väcka frågan om en lagändring av här angiven innebörd. Jag överlämnar vidare en kopia av detta beslut till justitieuetskottet.

Jag har i ärendet samrått med JO Jan Pennlöv, som har tillsyn över kriminalvården.